Ímynd ESB meðal íslenskra kjósenda og mikilvægi áherslupátta í umræðunni um aðild

Friðrik Eysteinnsson, fv. aðjunkt, Viðskiptafræðideild Háskóla Íslands, **Dagbjört Ágústa H. Diego**, MS í markaðsfræði og alþjóðaviðskiptum, Viðskiptafræðideild Háskóla Íslands og **Kári Kristinsson**, lektor við Viðskiptafræðideild Háskóla Íslands

Útdráttur

Íslendingar sóttu um aðild að ESB árið 2009 en gert var hlé á viðræðum um umsókn árið 2013 þegar ný ríkisstjórn tók við völdum. ESB og möguleg aðild að sambandinu hefur verið bitbein hjá þjóðinni í fjölmörg ár. Í því ljósi þótti höfundum áhugavert að skoða hver væri munurinn á ímynd sambandsins eftir afstöðu kjósenda til inngöngu í það og / eða eftir því hvaða stjórnmálaflokk þeir kjósa og hversu miklu máli áherslupættir umræðunnar um aðild skipta þá. Gerð var meginleg rannsókn í formi spurningakönnunar. Þýðið var kosningabært fólk á Íslandi. Notast var við hentugleikaúrtak meðal nemenda Háskóla Íslands, vina á Fésbókinni og annarra aðila. Ímynd ESB meðal þeirra, sem eru hlyntir ESB aðild og / eða eru kjósendur stjórnmálaflokka sem eru fylgjandi aðild, er betri gagnvart þeim ímyndarþáttum sem hægt væri að flokka sem jákvæða. Ímynd þeirra, sem eru andstæðingar aðildar eða kjósendur stjórnmálaflokka, sem eru það, er betri gagnvart þeim ímyndarþáttum sem hægt væri að flokka sem neikvæða. Þeir þættir, sem eru notaðir í málflutningi aðildarsinna, skipta þá meira máli sem eru hlyntir inngöngu í ESB en þeir þættir, sem gjarnan eru notaðir í málflutningi andstæðinga aðildar, skipta þá meira máli sem eru á móti aðild.

Efnisorð: Ímynd; ESB; áherslur.

Icelandic Review of Politics and Administration Vol. 9, Issue 2 (549-566)

© 2013 Contact: Friðrik Eysteinnsson, fridrikey@gmail.com

Article first published online Desember 19th 2013 on <http://www.irpa.is>

Publisher: Institute of Public Administration and Politics, Gimli, Sæmundargötu 1, 101 Reykjavík, Iceland

Stjórnmál & stjórnsýsla 2. tbl., 9. árg. 2013 (549-566) (Fræðigreinar)

© 2013 Tengiliður: Friðrik Eysteinnsson, fridrikey@gmail.com

Vefbirting 19. desember 2013 – Birtist á vefnum <http://www.irpa.is>

Útgefandi: Stofnun stjórnsýslufræða og stjórnmála, Gimli, Sæmundargötu 1, 101 Reykjavík

DOI: <http://dx.doi.org/10.13177/irpa.a.2013.9.2.15>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 3.0 License.

EU's image among Icelandic voters and the importance of its membership's issues

Abstract

Icelanders applied for EU membership in 2009, but in 2013 when the new government took office, negotiations were put on hold. The question whether Iceland should join the EU or not has been a source of debate among Icelanders for many years. This paper's authors therefore found it interesting to study EU's image based on whether voters are in favor or not of joining it or which political party they vote for and how important the main issues of the debate are to them. A quantitative research in the form of a questionnaire was used for this purpose. The population of interest was voters in Iceland. A convenience sample consisting of students at the University of Iceland, friends of the authors on Facebook and others was used. EU's image among those who are in favour of EU membership or vote for political parties that are in favour of joining it is better when it comes to image factors which could be considered positive. EU's image among those who are not in favour of EU membership or vote for political parties that are not in favour of joining it is better when it comes to image factors which could be considered negative. The issues that those who are in favour of EU membership emphasize in the debate are more important to the voters who are in favour of joining the EU whereas the issues that are emphasized by those who are against EU membership are more important to those who are against joining the EU.

Keywords: Image; EU; Issues.

Inngangur

Evrópusambandið (ESB) er efnahagslegt og stjórnmálalegt samband sem hefur það að markmiði að tryggja frið í álfunni, styrkja innviði og auka skilvirkni með sameiginlegum innri markaði.

Spurningin um hvort Íslendingar eigi að sækja um aðild að ESB hefur alltaf verið umdeild meðal þjóðarinnar en í kjölfar alþjóðlegu fjármálakreppunnar og bankahrunsins haustið 2008 og með tilkomu nýrrar ríkisstjórnar var samþykkt á Alþingi 2009 að leggja inn umsókn um aðild Íslands að ESB. Sú ákvörðun var mjög umdeild og enn harðar var deilt á hana þegar ríki innan ESB lentu í erfiðleikum vegna fjármálakreppunnar. Þegar ný ríkisstjórn tók við völdum árið 2013 var ákveðið að gera hlé á frekari viðræðum.

Í greininni er fjallað um ímynd ESB meðal íslenskra kjósenda og hvaða áherslupættir skipta þá mestu máli þegar kemur að samningaviðræðum við ESB.

1. Evrópusambandið

Evrópusambandið er efnahagslegt og stjórnmálalegt samstarf 28 ríkja í Evrópu. Það á rætur sínar að rekja til Kola- og stálbandalags Evrópu sem stofnað var árið 1950 í kjölfar mikils og viðvarandi ófriðar í álfunni. Vinna átti gegn frekari ófriði með aukinni sam-

vinnu og samstöðu milli landanna. Evrópusambandið er grundvallað á þeirri hugsjón að tryggja frið og framfarir í Evrópu (Eiríkur Bergmann, 2009).

Evrópusambandið starfar á grundvelli yfirþjóðlegra, sjálfstæðra stofnana sem taka ákvarðanir um sameiginleg viðfangsefni aðildarríkjanna. Eitt af helstu afrekum þess er talið vera uppbygging svokallaðs innri markaðar (europe.eu, á.á.) sem nú er þungamiðjan í starfsemi sambandsins og grunnurinn að öllu Evrópusamstarfinu (Eiríkur Bergmann, 2009).

Innri markaðurinn snýst um svokallað fjórfrelsi, í stað þess að vera í höftum vegna landamæra, getur fólk, varningur, þjónusta og fjármagn flætt frjálst um ríki sambandsins líkt og innan einstakra ríkja. Með sameiginlegum innri markaði var vonast til að hægt væri að auka viðskipti, atvinnu og hagvöxt og stuðla að meiri skilvirkni og framþróun í álfunni (Eiríkur Bergmann, 2009).

Eftir stofnun Efnahagsbandalags Evrópu (EBE), en svo hét það til ársins 1993, höfðu önnur Evrópuríki áhuga á að koma á milliríkjasamstarfi milli sín og ríkja þess, án þess þó að ganga í það. Úr varð stofnun Fríverslunarsamtaka Evrópu (EFTA) árið 1960. Ísland gekk í þau árið 1970 (Eiríkur Bergmann, 2009).

Til að auka samstarf milli ESB og EFTA var Evrópska efnahagssvæðinu (EES), sameiginlegu markaðssvæði 30 ríkja í Evrópu, komið á fót með EES samningnum árið 1994. Hann veitir EFTA-ríkjunum aðgang að innri markaði Evrópusambandsins án þess að þau þurfi að gerast fullgildir aðilar að sambandinu. Fjórfrelsið svokallaða gildir á öllu svæðinu. Að auki kveður EES-samningurinn á um samvinnu EES-ríkjanna á sviði félagsmála, jafnréttismála, neytendamála, umhverfismála, menntamála, vísinda- og tæknimála o.fl. Með EES-samningnum taka EES ríkin þátt í fjölmörgum samstarfsáætlunum ESB og fjármögnun þeirra (Sendinefnd Evrópusambandsins á Íslandi, 2011).

Það er ekki einungis í gegnum EES-samninginn sem Ísland tengist Evrópusamrunanum. Árið 1999 var undirritað samkomulag um aðild Íslands að Schengen-samstarfinu sem gekk svo í gildi árið 2001 (Eiríkur Bergmann, 2009). Með því er landamæraeftirlit með sameiginlegum landamærum Schengen-ríkjanna afnumið og landamæraeftirlit með ytri landamærum eftt (Sendinefnd Evrópusambandsins á Íslandi, 2011).

Mikið hefur verið deilt um Evrópusambandið á Íslandi undanfarin ár og skoðanir hafa verið mjög skiptar. Svo virðist sem umræðan fylgi hagsveiflum nokkuð náið (Eiríkur Bergmann, 2008a). Í kjölfar gengisfalls íslensku krónunnar í mars 2008 varð sú krafa mjög hávær að breytinga væri þörf og taka ætti upp nýjan gjaldmiðil á Íslandi. Stuðningur við aðild Íslands að ESB mældist í hámarki um þær mundir (Samtök iðnaðarins, 2013). Eftir hrun bankakerfisins haustið 2008, fall íslensku krónunnar og stjórnskipti árið 2009 fór umræðan um aðild á flug og Íslendingar sóttu svo formlega um aðild að ESB í júlí 2009 (Utarríkisráðuneytið, 2009).

Ekki náðist að semja um aðild Íslands að ESB á liðnu kjörtímabili og ríkir því nokkur óvissa um hvert framhald viðræðna verður en samkvæmt stjórnarsáttmála, sem gerður var milli stjórnarflokka, Framsóknarflokks og Sjálfstæðisflokks 2013: „*verður hlé gert á aðildarviðræðum Íslands við Evrópusambandið og úttekt gerð á stöðu viðræðnanna og þróun mála innan sambandsins. Úttektin verður lögð fyrir Alþingi til umfjöllunar og kynnt fyrir þjóðinni. Ekki*

verður haldið lengra í aðildarviðræðum við Evrópusambandið nema að undangenginni þjóðaratkvæðagreiðslu” (Stjórnarráð Íslands, 2013).

Hvorugur núverandi ríkisstjórnarflokka er hlynntur inngöngu Íslands í ESB ef marka má bókanið á landsfundum/flokksþingum þeirra beggia (Landsfundur Sjálfstæðisflokksins, 2013; Flokksþing Framsóknarflokksins, 2013). Hins vegar virðist, samkvæmt könnun sem framkvæmd var af Capacent fyrir Já Ísland í mars 2013, sem meirihluti Íslendinga vilji ljúka aðildarviðræðum við Evrópusambandið (Já Ísland, 2013a) og sama var uppi á tengingnum í könnun Fréttablaðsins og Stöðvar tvö sem gerð var í apríl 2013 (Vísir, 2013). Þrátt fyrir þetta sýna skoðanakannanir að þorri kjósenda er andsnúinn aðild Íslands að ESB (Viðskiptablaðið, 2013).

Christine Ingebritsen, prófessor við Washingtonháskóla í Seattle í Bandaríkjunum, segir að það séu hagsmunir ríkjandi atvinnugreina sem ákvarði öðru fremur tengsl landa við Evrópusamrunann (Ingebritsen, 1998). Að hennar mati eru það olíuiðnaðurinn í Noregi og sjávarútvegurinn á Íslandi sem eru aðalástæður þess að löndin tvö standa fyrir utan Evrópusambandið. Þessir leiðandi atvinnuvegir í hvoru landi fyrir sig hafi sterk ítök í stjórnmálaflokkum og hagsmunasamtökum og stefna ESB í þeim málaflokkum, er snúi að hagsmunum þeirra, hugnist þeim ekki.

Eiríkur Bergmann (2008b) hefur á móti bent á að þjóðernishugmyndir geti haft áhrif á hvernig Íslendingar líta á frekara Evrópusamstarf. Íslenska þjóðin sé ung og hafi þurft að hafa fyrir sjálfstæði sínu. Mikil áhersla hefur verið lögð á sjálfstæði þjóðarinnar sem hefur verið byggt á sterkri þjóðerniskennd, öfugt við annars staðar í Evrópu þar sem einnig var byggt á sjálfstæði og frelsi einstaklingsins. Á Íslandi var meiri áhersla lögð á fullveldi þjóðarinnar heldur en frelsi einstaklingsins. Þessi sýn og óttinn við að glata fullveldinu hefur litað afstöðu Íslendinga til ESB þar sem aðild hefur jafnvel verið talin ógna sjálfstæði þjóðarinnar.

Í aðdraganda þess að Íslendingar gengu í EFTA átti sér stað umræða þar sem efnahagslegum rökum var beitt en einnig beittu andstæðingar samningsins hugmyndafræðilegum rökum, helst með vísan í sérstöðu og sjálfstæði þjóðarinnar sem og mikilvægi fullveldisins (Eiríkur Bergmann, 2008c). Sama var uppi á teningnum í aðdraganda þess að Ísland gekk í EES 1. janúar 1994. Þá átti sér stað mikil umræða á Alþingi og í þjóðfélaginu öllu og óttuðust margir um fullveldi landsins og afleiðingarnar fyrir þjóðfélagið og lagaumhverfið (Dóra Sif Tynes, 2013). Nú eru flestir sammála um að EES samningurinn hafi verið gæfuspor fyrir Íslendinga og opnað fyrir þeim meiri möguleika en ef þeir hefðu staðið fyrir utan EES. Umræðan um ESB hefur eigi að síður verið á svipuðum nótum og í aðdraganda fyrri samninga, fólk óttast hverjar afleiðingarnar verði fyrir Ísland og fullveldi þess ef ákveðið verður að ganga inn í ESB.

Ljóst er, að þótt Íslendingar telji að ljúka eigi viðræðum við ESB, þá eru einnig flestir á móti aðild. Leiða má líkur að því að þetta sé vegna óvissu um hvað felist í inngöngu í sambandið. Þessi óvissa vekur upp þá spurningu hvaða ímynd Íslendingar hafa af ESB og hvaða spurningum þeir telja enn ósvarað varðandi aðild.

2. Ímynd

Ímynd vísar til þess hvað raunverulega gerist í hugum einstaklinga (Barich og Kotler, 1991; Ries og Trout, 2001). Samkvæmt Wrenn o.fl. (2010, 223) er ímynd: „*Samantektilfínninga, viðhorfa, hugsana, skynjunar, hugmynda, minninga, niðurstaðna og hugarfars sem einstaklingur eða hópur hefur af ákveðnu viðfangsefni.*“ Ímynd ræðst ekki af einum ákveðnum þætti, t.d. að ESB vinni að friði í Evrópu, heldur er um að ræða samsafn margra þátta (Wrenn o.fl. 2010). Hægt er að skilgreina ímynd sem skynjun á þeirri hugmynd sem um ræðir og þeim hugrenningatengslum sem hún endurspeglar í hugum einstaklinga (Keller, 1998).

Sú ímynd sem ESB hefur er samansafn margra þátta sem mynda hugrenningatengsl einstaklinga við sambandið og getur verið breytileg eftir einstaklingum og hópum. Hagsmunaaðilar geta reynt að hafa áhrif á ímynd en til þess þarf að fara í markvissar aðgerðir svo að hún verði sú sem óskað er eftir. Fari svo að lokum að þjóðin hafi lokaorðið um, hvort Ísland gangi í ESB eða ekki, er eðlilegt að hagsmunaaðilar reyni að hafa áhrif á ímyndina svo að hún falli betur að sjónarmiðum þeirra.

Öll teljum við okkur kjósa það sem er okkur og samfélaginu fyrir bestu en ef hver og einn færi að rannsaka, vega og meta kosti og galla hverrar einustu hugmyndar, áætlunar og framkvæmdar, færi tími okkar í lítið annað. Kjósendur verða því að láta sér nægja að láta aðra, hvort sem það er ríkisstjórn eða málsmetandi menn eða konur í samfélaginu, síá út þau gögn sem snúa að tilteknum málefnum svo að hægt sé að komast að niðurstöðu sem auðvelt er að setta sig við.

Samfélagið hefur í heild samþykkt að val þess sé smættað niður í hugmyndir og hluti sem vekja áhuga þess. Það er því mikið og stöðugt átak sem farið er í til að fanga hug kjósenda í þágu einhverrar stefnu, málefnis eða hugmyndar (Bernays, 1928). Það hefur áhrif á hvernig almennir borgarar í lýðræðisríkjum taka (að eigin mati) upplýstar ákvarðanir varðandi stjórn mála og bitbein þegar sömu aðilar og þeir eiga að hafa stjórn á, í kosningum, hafa áhrif á þekkingu þeirra sjálfra á þessum málefnum (Sproule, 1989).

3. Fylgjendur og andstæðingar aðildar Íslands að ESB

Hrun íslensku bankanna haustið 2008 hafði víðtæk áhrif á þjóðina og hún vildi breytningar. Fyrst í stað virtist almenningur hneigjast frekar í átt til aðildar að Evrópusambandinu og myntsamstarfinu en eftir því sem efnahagsörðugleikar breiddust út um álfuna á sama tíma og Ísland virtist frekar rétta úr kútnum breyttist staðan og andstaða við aðild jókst (Samtök iðnaðarins, 2013). Fylgjendum hefur ekki tekist að sannfæra kjósendur um að Íslandi sé betur borgið innan ESB. Sem dæmi má nefna umræðuna um afsal á fullveldi Íslands. Með inngöngu í Evrópusambandið er verið að framselja ákveðið fullveldi (Eiríkur Bergmann, 2008a; Einar Páll Svavarsson, 2012) en Íslendingar hafi þegar framselt fullveldi í gegnum EES samninginn (Einar Páll Svavarsson, 2012). Einnig er hægt að færa rök fyrir því að Íslendingar muni endurheimta hluta fullveldisins ef þeir ganga í Evrópusambandið því að þá öðlast þeir rödd innan þess (Einar Páll Svavarsson, 2012). Nú þurfa Íslendingar að aðlagast regluverki Evrópusambandsins í gegnum EES samninginn án þess að hafa nokkuð um regluverkið að segja. Fylgjendum aðildar gengur einnig illa að sannfæra kjósendur um að þjóðin haldi áframhaldandi yfirráðum

yfir náttúruauðlindum, t.d. fisknum í sjónum. Kjósendur trúa illa að hægt sé að ná fram góðum samningum með lausnum sem séu þjóðinni hagfelldar.

Á vefsíðu Evrópusamtakanna, evropa.is, hefur verið tekinn saman listi yfir helstu kosti þess að ganga í ESB. Þessir þættir hafa verið áberandi í opinberri umræðu, margir bæði fyrir og eftir hrun, eins og t.d. umræðan um upptöku annars gjaldmiðils en krónunnar. Sú umræða hafði þegar risið hátt á árunum fyrir hrun þar sem krónan þótti gera stærri fyrirtækjum erfitt um vik á alþjóðlegum fjármálamörkuðum. Flestir þættirnir á listanum snúa beint að neytendum og auknum lífsgæðum þeirra og reynt er að sýna fram á með rökum, að almenningur muni hafa það betra í efnahagslegu tilliti með því að Ísland gangi í ESB. Ísland verði þar með hluti af stærri heild, njóti stærðarhagkvæmni og fái rödd innan sambandsins en hingað til hefur þurft að innleiða regluverk óbreytt án tillits til hvort slíkt regluverk eigi við eða ekki. Hægt er að fá á tilfinninguna að helstu vandamál heimila á Íslandi hverfi við það eitt að Ísland gangi í ESB ef málflutningur aðildarsinna ESB er skoðaður. Sem dæmi má nefna fjölpóst sem var sendur á flest ef ekki öll heimili á landinu á meðan á ritun þessarar greinar stóð.

Í póstinum kom fram að það þyrfti ekki að vera ímyndun að kaupmáttur launa tæki ekki reglulegar dýfur, verðtryggð húsnæðislán yrðu óþörf, vextir húsnæðislána yrðu mun lægri, gjaldmiðillinn væri nothæfur, bensínverð hefði ekki hækkað margfalt á við heimsmarkaðsverð, að nauðsynjavörur hefðu ekki hækkað um að minnsta kosti 60% undanfarin 7 ár o.s.frv. (Já Ísland, 2013).

Þegar talað er gegn Evrópsambandinu virðist ekki alltaf vera þörf á staðreyndum heldur er höfðað til tilfinninga og mögulega ótta. Hinn venjulegi Íslendingur mun vafalaust ekki fletta upp í tölum Eurostat og sannreyna þær upplýsingar sem bornar eru á borð fyrir hann í fjölmiðlum. Hægt er að höfða til þjóðerniskenndar með yfirlýsingum um afsal/framsal á fullveldi til báknsins í Brussel. Eins hefur komið fram í málflutningi andstæðinga að Ísland sé of lítið til að hafa rödd innan sambandsins. Það sé drifið áfram af risunum, Frakklandi og Þýskalandi (Björn Bjarnason, 2009).

Rökin gegn aðild að ESB eru til staðar, samanber það sem er að gerast í Evrópu núna, t.d. hvað varðar efnahagsvanda Grikklands, Spánar og fleiri suður-evrópskra landa. Óvissan um stöðu þeirra innan Evrópusambandsins er mikil og óvíst hver framvinda mála verður. Atvinnuleysi hefur verið í sögulegu hámarki innan ESB-landa, mun hærra en á Íslandi, þar sem atvinnuleysi er þó sögulega í hærra lagi. Andstæðingar aðildar hafa bent á þessa staðreynd og jafnframt að þetta gæti orðið raunveruleikinn á Íslandi ef til aðildar kæmi (Heimssýn, 2013).

Í *Kostir Íslands utan ESB, afstaða aðildarandstæðinga* (Þorbjörg Pálmadóttir, 2011) er farið í gegnum viðtöl við fimm aðildarandstæðinga, talsmenn hagsmunasamtaka sem og alþingismenn. Þar eru dregnar saman ástæður þess að Ísland eigi að halda sig utan ESB að þeirra mati og sú helsta að yfirráð yfir sjávarútvegi muni færast til Brussel og þar með yfirráðin yfir fisknum í sjónum og hvernig úthlutað verði úr þeirri auðlind. Þá vó einnig þungt að frjáls innflutningur á landbúnaðarvörum myndi leiða af sér gjaldprot bændastéttarinnar og tortímingu greinarinnar með tilheyrandi vá hvað varðar fæðuöryggi þjóðarinnar.

Ýmis mál líðandi stundar, sem standa Íslendingum nærri eins og t.d. makríldeiluna, hafa andstæðingar ESB aðildar getað nýtt sér til að koma málstað sínum á framfæri. Þar deila Íslendingar meðal annars við ríki Evrópusambandsins um veiðiheimildir. Ríki eins og Bretland og Írland hafa kallað eftir því að Evrópusambandið beiti Íslendinga viðskiptaþvingunum ef þeir hætti ekki að skammta sér kvóta einhliða úr makrílstofninum þegar hann er innan íslenskrar lögsögu (Morgunblaðið, 2012). Andstæðingar aðildar staðhæfa að ef Ísland væri í Evrópusambandinu myndi það hafa úrslitavald yfir úthlutun makrílkvótans og þar með yrðu Íslendingar af háum fjárhæðum því þeim yrði meinað að veiða makríl, jafnvel innan eigin lögsögu.

Annað nærtækt dæmi er Icesave-málið, sem snerist um ábyrgð innistæðutrygginga-sjóðs á innistæðum erlendra aðila hjá íslenskum netbanka. Framkvæmdastjórn Evrópusambandsins óskaði eftir því að ganga inn í málarekstur eftirlitsstofnunar EFTA gegn Íslandi vegna þess máls (Vísir, 2012). Dómur féll í málinu þann 28. janúar 2013 Íslendingum í vil (EFTA Court, 2013). Að mati andstæðinga aðildar sýndi þetta mál að Evrópusambandið væri tilbúið að ganga hart fram gegn Íslandi þrátt fyrir að rétturinn væri þess (Sigmundur Davíð Gunnlaugsson, 2012).

Þjóðernisvitund Íslendinga er mjög sterk og fellur hugmynd þeirra um fullvalda og sjálfstætt ríki illa að hinu yfirþjóðlega samstarfi sem Evrópusambandið er (Eiríkur Bergmann, 2008b; Vísir, 2009). Andstæðingar aðildar Íslands að ESB hafa því nýtt fyrrgreind mál til að sýna fram á hvers vegna Ísland eigi betur heima utan Evrópusambandsins. Í þeim málum gangi ESB þvert gegn hagsmunum þjóðarinnar og það muni ekki breytast við inngöngu í ESB heldur veikja möguleika Íslendinga á að standa með sjálfum sér og eigin hagsmunum.

Andstæðingar Evrópusambandsins hafa tekið saman lista með 12 ástæðum sem eiga að sýna að hafna beri Evrópusambandsaðild (Heimssýn, á.á). Þeir þættir, sem andstæðingar ESB aðildar draga fram, lúta einkum að því hver örlög þjóðarinnar sem heildar og grunnatvinnuvega hennar yrðu við inngöngu í ESB. Málflutningur þeirra snýr að einkennum Íslendinga sem þjóðar og hvernig þau kunni að glatast við inngöngu í ESB.

Eins og áður hefur komið fram hefur verið lögð meiri áhersla á ákveðna þætti hvað varðar afstöðu til ESB en ýmsa þætti aðra. Höfundar þessarar greinar tóku saman helstu atriði umræðunnar samkvæmt þeirra eigin mati og báru listann undir aðila sem eru áberandi í opinberri umræðu. Annars vegar þá sem eru fylgjandi aðild Íslands að ESB og hins vegar þá sem eru andsnúnir aðild, og báðu þá að bæta við eða taka út atriði sem ekki þóttu eiga heima á þeim lista. Þeir þættir, sem mest áhersla hefur verið lögð á í opinberri umræðu um inngöngu Íslands í ESB, eru: Sjávarútvegsmál, landbúnaðarmál, aðrar auðlindir, atvinnumál, gjaldeyrismál, framsal á fullveldi, stjórnsýsla, hagsmunir þjóðar ofar hagsmunum einstakra hópa, hafa rödd í alþjóðasamfélaginu, viðskiptafrelsi, efnahagslegir erfiðleikar innan ESB og Evruríkjanna, innlend efnahagsmál (lægri vextir, afnám verðtryggingar) og innlend neytendamál (læggra matvælaverð, aukið framboð).

Áhugavert er að sjá að þeir þættir sem hvor hópurinn fyrir sig leggur áherslu á virðast vera ólíkir hvað grunnstef varðar. Fylgjendur aðildar að ESB virðast leggja meiri áherslu á málefni sem snerta einstaklinga og heimilin en andstæðingar inngöngu virðast leggja

meiri áherslu á þætti sem snerta þjóðfélagið sem heild og skírskota þannig fremur til þjóðerniskenndar almennings.

Með vísun í það hversu skiptar skoðanir hafa verið á mögulegri aðild Íslands að ESB er áhugavert að skoða hver ímynd ESB er meðal kjósenda á Íslandi. Jafnframt er athyglisvert að skoða hvort og þá hversu miklu máli þær áherslur, sem hafa verið mest áberandi í umræðunni, skipta hinn almenna kjósenda.

Þar sem hvorugt þessara rannsóknarefna hefur verið rannsakað áður setja höfundar þessarar greinar fram eftirfarandi rannsóknarspurningar:

1. Hver er munurinn á ímynd ESB eftir afstöðu kjósenda til inngöngu í sambandið?
2. Hver er munurinn á ímynd ESB eftir því hvaða stjórnmálaflokk kjósendur kjósa?
3. Hver er munurinn á þeim áhersluþáttum umræðunnar um aðild sem skipta kjósendur mestu máli þegar kemur að samningaviðræðum um inngöngu Íslands í ESB eftir afstöðu þeirra til inngöngu í sambandið?

4. Aðferðafræði

Gerð var meginleg rannsókn í formi spurningakönnunar. Í þessum kafla verður fjallað um þátttakendur, mælitækið, framkvæmd könnunarinnar og úrvinnslu gagna.

4.1 Þátttakendur

Þýði rannsóknarinnar var kosningabært fólk á Íslandi. Rannsakendur notuðust við hentugleikaúrtak sem samanstóð af nemendum Háskóla Íslands og aðilum sem haft var samband við bæði í gegnum Fésbókina og með beinum hætti. Fjöldi svarenda var 353. Þar af voru 234 (66%) nemendur HÍ, 88 (25%) vinir á Fésbókinni, og 31 (9%) komu úr hópi annarra aðila.

Konur voru 203 (58%) og karlar 150 (42%). 29% þátttakenda voru á aldrinum 18-24 ára, 24% á aldrinum 25-34 ára, 24% á aldrinum 35-44 ára, 14% á aldrinum 45-54 ára og 7% voru 55 ára og eldri. 7% svarenda voru með grunnskólapróf, 30% höfðu lokið framhaldsskóla eða einhvers konar iðnmenntun, 33% höfðu lokið grunnnámi í háskóla og 30% höfðu lokið framhaldsnámi á háskólastigi. Mánaðarlegar ráðstöfunartekjur heimila þátttakenda skiptust þannig að 27% þeirra voru með 300.000 kr. eða minna í ráðstöfunartekjur, 31% með ráðstöfunartekjur á bilinu 301.000-500.000, 23% með ráðstöfunartekjur á bilinu 501.000-700.000 og 22% með 701.000 kr. eða meira í ráðstöfunartekjur á mánuði.

4.2 Mælitækið

Í fyrsta hluta spurningalistans voru settar fram 5 fullyrðingar sem snúa að ímynd ESB og voru þátttakendur beðnir um að meta, á 5 stiga Likert kvarða, hversu sammála eða

ósammála þeir væru því að þær ættu við ESB (Hversu sammála eða ósammála ertu eftirfarandi fullyrðingum um Evrópusambandið? ESB er: Kostnaður, miðstýring, skrifræði, opinn markaður, skipulag). Á kvarðanum var 1 mjög ósammála en 5 mjög sammála. Höfundar sömdu fullyrðingarnar byggðar á viðtölum við 16 einstaklinga úr þýðinu.

Í öðrum hluta listans voru tiltekin 11 atriði sem tengjast umræðu um ESB og voru þátttakendur beðnir um að meta mæilivægi þeirra á 5 stiga Likert kvarða (Á skalanum 1-5, hversu litlu eða miklu skipta eftirfarandi þættir þig máli þegar kemur að samningaviðræðum um aðild að ESB: Hvort skip ESB ríkja fái heimild til að veiða innan íslenskrar lögsögu, áhrif aukins innflutnings landbúnaðarvara á innlendan landbúnað, aukið atvinnuleysi innan landa ESB, gjaldeyrismál, framsal á fullveldi Íslands, skrifræði innan evrópskrar stjórnsýslu, hagsmunir þjóðar ofar hagsmunum einstakra hópa, hafa rödd í alþjóðasamfélaginu, efnahagslegir erfiðleikar innan ESB og Evruríkjanna, innlend efnahagsmál (lægri vextir, afnám verðtryggingar) og neytandamál (læggra matvælaverð, aukið framboð). Á kvarðanum merkti 1 að þátturinn skipti þá mjög litlu máli þegar kæmi að samningaviðræðum við ESB en 5 að þátturinn skipti þá mjög miklu máli. Þessir þættir voru fundnir með því að rýna í umræðuna um ESB og mögulega aðild Íslands að sambandinu bæði frá sjónarhorni þeirra, sem eru hlynntir aðild Íslands að Evrópusambandinu, og andstæðinga aðildar. Þættirnir voru bornir undir aðila sem hafa opinberlega tekið þátt í umræðunum og vinna að málflutningi hvors málstaðar um sig.

Í þriðja hluta listans var spurt bakgrunnsspurninga um kyn þátttakenda, aldur, menntun, tekjur, hvaða flokk þeir kusu síðast og hvaða flokk þeir muni væntanlega kjósa í næstu kosningum. Listinn var forprófaður meðal 8 einstaklinga úr þýðinu og var hann lagfærður í samræmi við ábendingar.

4.3 Framkvæmd og úrvinnsla

Spurningalistinn var settur upp í stafrænu spurningalistaformi á netinu. Hann var sendur á nemendaskrá Háskóla Íslands þar sem hann var áframsendur á nemendur 22. apríl 2013 og þeir beðnir um að taka þátt. Listinn var gerður opinber á Fésbókinni 17. apríl þar sem allir voru hvattir til að deila honum áfram og svara honum sjálfir. Þá var spurningalistinn einnig sendur í tölvupósti 24. apríl á netfangalista, sem höfundar höfðu safnað saman, og viðtakendur beðnir að fylla hann út og senda áfram. Könnuninni var lokað að kvöldi 27. apríl (daginn sem alþingiskosningar fóru fram). Eftir að gagnaöflun lauk voru gögnin færð yfir í Excel og tölfræðiforritið SPSS. Excel og SPSS voru notuð til að setja fram lýsandi tölfræði en SPSS tölfræðiforritið við ályktunartölfræðigreiningar; t-próf og ANOVA dreifigreiningar.

5. Niðurstöður

Hér fyrir neðan er yfirlit yfir þátttakendur í rannsókninni. Eins og sjá má á töflu 1 voru 40% þátttakenda á móti inngöngu Íslands í ESB en 66% vildu að aðildarviðræður við ESB væru kláraðar.

Tafla 1. Afstaða til inngöngu í ESB og að aðildarviðræður séu kláraðar

Afstaða	Ganga í ESB	Klára viðræður
Á móti	40%	66%
Með	27%	25%
Óviss	33%	9%

Þegar kosningahegðun var skoðuð kom í ljós að 24% kusu Samfylkinguna í alþingiskosningunum 2009, 23% Sjálfstæðisflokkinn, 14% Vinstri hreyfinguna – Grænt framboð, 5% Framsóknarflokkinn, 4% Borgarahreyfinguna og 1% Frjálslynda flokkinn. 29% þátttakenda merktu við annað/vil ekki svara. Eins og sjá má í töflu 2 var einnig kannað hvað þátttakendur ætluðu að kjósa í alþingiskosningum 2013.

Tafla 2. Kosningahegðun þátttakenda

Flokkur	Kosningar 2009	Kosningar 2013
Samfylking	24%	17%
Sjálfstæðisfl.	23%	27%
Vinstri græn	14%	7%
Framsóknarfl.	5%	7%
Borgarahreyfingin	4%	x
Frjálslyndi flokkurinn	1%	x
Björt framtíð	x	7%
Píratar	x	5%
Hægri græn	x	2%
Dögun	x	2%
Regnboginn	x	1%
Lýðræðisvaktin	x	1%
Flokkur heimilanna	x	0%
Annað/Vil ekki svara	29%	23%

Þátttakendur voru fengnir til að meta, á skalanum 1-5, hversu sammála eða ósammála þeir væru ákveðnum fullyrðingum er snúa að ímynd ESB. Fullyrðingarnar, sem um var að ræða, varðandi ESB eru: kostnaður, miðstýring, skrifræði, opinn markaður og skipulag.

Tafla 3 sýnir að þátttakendur eru mest sammála því að ESB sé opinn markaður, næst skrifræði, svo miðstýring, skipulag og síst kostnaður.

Tafla 3. Ímynd ESB meðal þátttakenda

Ímynd	Meðaltal	Staðalfrávik	Fjöldi
Opinn markaður	3,9	1,18	353
Skrifræði	3,7	1,21	353
Miðstýring	3,7	1,22	353
Skipulag	3,7	1,14	353
Kostnaður	3,1	1,40	353

Skóðað var hvort munur væri á svörum við fullyrðingunum fimm eftir afstöðu þátttakenda til inngöngu í ESB (sjá mynd 1).

Mynd 1. Ímynd m.v. afstöðu til ESB aðildar

ANOVA greining sýndi að munurinn reyndist vera marktækur á milli allra hópanna. Meðaltöl þáttanna kostnaður, miðstýring og skrifræði voru hæst meðal þeirra sem voru á móti aðild Íslands að ESB en lægst meðal hlynnttra. Meðaltöl þáttanna opinn markaður og skipulag voru hæst meðal þátttakenda sem voru hlynntir aðild en lægst meðal andstæðinga aðildar.

Með *Dunnnett's T3* greiningu má svo sjá að þeir, sem eru hlynntir aðild Íslands að ESB, eru að meðaltali frekar ósammála því að ESB sé kostnaður ($M=1,8$, $SD=1,02$) og eins eru þeir ekki eins sammála því að ESB feli í sér miðstýringu ($M=2,7$, $SD=1,17$) og þeir sem eru á móti aðild að ESB ($M=4,4$, $SD=0,92$). Sama má segja um fullyrðinguna að ESB sé skrifræði. Þeir sem eru með aðild eru að meðaltali frekar ósammála þeirri fullyrðingu ($M=2,7$, $SD=1,15$) en þeir sem eru á móti aðild eru að meðaltali sammála henni

($M=4,4$, $SD=0,85$). Þeir sem eru með aðild að ESB eru að meðaltali mjög sammála þeirri fullyrðingu að ESB sé opinn markaður ($M=4,6$, $SD=0,75$) en þeir sem eru á móti eru að meðaltali hvorki sammála né ósammála ($M=3,2$, $SD=1,21$). Þeir sem hafa ekki gert upp hug sinn eru að meðaltali sammála því að ESB sé opinn markaður ($M=4,2$, $SD=0,91$). Sömu sögu má segja um fullyrðinguna að ESB sé skipulag ($M=3,9$, $SD=0,86$).

Skóðað var hvort munur væri á afstöðu þátttakenda eftir því hvaða flokk þeir kusu í alþingiskosningunum 2009 (sjá mynd 2).

Mynd 2. Ímynd m.v. hvaða stjórnmálaflokk þátttakendur kusu í alþingiskosningum 2009

ANOVA greining sýndi að það væri marktækur munur í öllum tilfellum.

Gerð var *Dunnnett's T3* greining til að sjá hvar munurinn lægi og kom í ljós að kjósendur Sjálfstæðisflokksins ($M=3,6$, $SD=1,34$), Vinstri grænna ($M=3,1$, $SD=1,36$) og Framsóknarflokksins ($M=3,6$, $SD=1,15$) eru að meðaltali meira sammála þeirri fullyrðingu að ESB sé kostnaður en kjósendur Samfylkingarinnar ($M=2,3$, $SD=1,18$), sem eru frekar ósammála þeirri fullyrðingu að meðaltali. Fullyrðingin um að ESB sé skrifræði er einnig með lægra meðaltal meðal kjósenda Samfylkingarinnar ($M=3,0$, $SD=1,26$) en kjósenda annarra flokka. Kjósendur Sjálfstæðisflokksins ($M=4,3$, $SD=0,98$) og Vinstri grænna ($M=3,8$, $SD=1,18$) eru að meðaltali meira sammála þeirri fullyrðingu að ESB sé miðstýring en kjósendur Samfylkingarinnar ($M=3,0$, $SD=1,21$). Kjósendur Samfylkingarinnar eru hins vegar meira sammála því að ESB sé opinn markaður ($M=4,4$, $SD=0,89$) en kjósendur Sjálfstæðisflokksins ($M=3,7$, $SD=1,24$).

Einnig var skóðað hvort munur væri á afstöðu þátttakenda eftir því hvaða flokk þeir ætluðu að kjósa í alþingiskosningunum 2013 (sjá mynd 3).

Mynd 3. Ímynd m.v. hvaða stjórmaflokk þátttakendur ætluðu að kjósa í alþingis-
kosningunum 2013

ANOVA greining sýndi að marktækur munur reyndist vera á milli allra hópanna.

Dunnnett's T3 greining sýndi svo að kjósendur Sjálfstæðisflokksins, Framsóknarflokksins og Vinstri grænna voru meira sammála því að ESB væri kostnaður en kjósendur Samfylkingarinnar sem voru að meðaltali ósammála þeirri fullyrðingu ($M=1,817$, $SD=0,9112$). Einnig reyndust kjósendur Bjartrar framtíðar meira ósammála því að ESB væri kostnaður ($M=2,192$, $SD=1,2335$) en kjósendur Sjálfstæðisflokksins, Framsóknarflokksins og Pírata. Kjósendur Sjálfstæðisflokksins voru meira sammála því að ESB væri miðstýring ($M=4,274$, $SD=0,9161$) en kjósendur Samfylkingarinnar ($M=2,767$, $SD=1,1842$) og Bjartrar framtíðar ($M=2,654$, $SD=1,0561$). Kjósendur Samfylkingarinnar ($M=2,7$, $SD=1,1245$) reyndust meira ósammála því að ESB væri skrifræði en kjósendur Sjálfstæðisflokksins, Framsóknarflokksins, og Vinstri grænna. Einnig reyndust kjósendur Bjartrar framtíðar ($M=2,615$, $SD=1,2354$) vera meira ósammála þeirri fullyrðingu en kjósendur Framsóknarflokksins ($M=4,208$, $SD=1,1788$). Kjósendur Samfylkingarinnar og Bjartrar framtíðar voru meira sammála fullyrðingunni að ESB sé opinn markaður en kjósendur Sjálfstæðisflokksins og Framsóknarflokksins. Ákveðið var að skoða eingöngu mun milli þeirra flokka sem náðu mönnum inn á þing, þar sem aðrir flokkar voru margir með svo fá svör að ekki hefði verið hægt að gera post hoc greiningu á þeim.

Þátttakendur voru beðnir að meta hversu litlu eða miklu máli ákveðnir áherslupættir, er tengjast umræðunni um mögulega aðild að ESB, skiptu þá á skalanum 1-5 (sjá mynd 4).

Mynd 4. Forgangsröðun áherslupátta

Það sem skipti þátttakendur mestu máli voru: gjaldeyrismál, neytendamál (lægra matvælavæð, aukið framboð) og hvort skip ESB ríkja fái heimild til að veiða innan íslenskrar lögsögu og minnstu máli framsal á fullveldi Íslands, aukið atvinnuleysi innan landa ESB og skrifræði innan evrópskrar stjórnsýslu.

Áhugavert er að skoða hvort mikilvægi helstu áherslupátta umræðunnar um ESB sé mismunandi eftir því hvaða afstöðu þátttakendur hafa til inngöngu Íslands í ESB (sjá mynd 5 a og b).

Mynd 5a. Meðaltöl áherslupátta eftir afstöðu til ESB aðildar

Mynd 5b. Meðaltöl áherslupátta eftir afstöðu til ESB aðildar

Gerð var ANOVA greining og kom í ljós marktækur munur milli hópa í öllum áherslupáttum.

Til að sjá hvar munurinn liggur var gert *Dunnet's T3 post hoc* próf sem sýndi greinilegan mun milli allra hópanna ef frá eru taldir tveir þættir. Hagsmunir þjóðar ofar hagsmunum einstakra hópa, þar sem munur mældist milli þeirra sem eru með aðild ($M=3,8$, $SD=1,36$) og þeirra sem eru á móti ($M=4,1$, $SD=1,03$) og að hafa rödd í alþjóðasamfélaginu, þar sem ekki reyndist vera munur á þeim sem eru á móti aðild ($M=3,7$, $SD=1,32$) og þeim sem hafa ekki gert upp hug sinn ($M=3,9$, $SD=1,09$).

6. Umræða

Í rannsókn höfunda var leitast við að svara þremur rannsóknarspurningum. Sú fyrsta var hver er munurinn á ímynd ESB eftir afstöðu kjósenda til inngöngu í sambandið. Ímyndarþættirnir voru opinn markaður, skrifræði, miðstýring, skipulag og kostnaður. Meðaltöl þáttanna kostnaður, miðstýring og skrifræði (ímyndarþættir sem hægt væri að flokka sem neikvæða) voru hæst hjá þeim sem voru á móti aðild Íslands að ESB en lægst meðal hlyntra. Meðaltöl þáttanna opinn markaður og skipulag (ímyndarþættir sem hægt væri að flokka sem jákvæða) voru hæst meðal þátttakenda sem voru hlynntir aðild en lægst meðal andstæðinga hennar.

Önnur rannsóknarspurningin snerist um hver munurinn á ímynd ESB væri eftir því hvaða stjórnmálaflokk kjósendur kjósa. Bersýnilegt er að kjósendur stjórnmálaflokka sem eru fylgjandi ESB aðild eru meira sammála þeim þáttum sem hægt væri að flokka sem jákvæða. Aftur á móti eru kjósendur stjórnmálaflokka, sem eru andsnúnir aðild að ESB, meira sammála þeim þáttum, sem hægt væri að flokka sem neikvæða, og rímar það einnig við afstöðu þátttakendanna sjálfra til ESB aðildar.

Þriðja rannsóknarspurningin snerist um hver væri munurinn á þeim áherslupáttum umræðunnar um aðild sem skipta kjósendur mestu máli þegar kemur að samningavið-

ræðum um inngöngu Íslands í ESB eftir afstöðu þeirra til inngöngu í sambandið. Þeir þættir, sem eru notaðir í málflutningi aðildarsinna, eins og gjaldeyrismál, innlend efnahagsmál og neytendamál skipta þá meira máli sem eru hlyntir inngöngu í ESB en þeir þættir, sem gjarnan eru notaðir í málflutningi andstæðinga aðildar, eins og hvort skip ESB ríkja fái heimild til að veiða innan íslenskrar lögsögu, áhrif aukins innflutnings landbúnaðarvara á innlendan landbúnað, aukið atvinnuleysi innan landa ESB, framsal á fullveldi Íslands, skrifræði innan evrópskrar stjórnsýslu og efnahagslegir erfiðleikar innan ESB og evruríkjanna skipta þá meira máli sem eru á móti aðild.

Úrtaksaðferðin sem notuð var við val þátttakenda var hentugleikaúrtak, en sú aðferð gerir það að verkum að einungis er hægt að alhæfa um úrtakið. Á hinn bóginn er vert að taka það fram að rannsóknarspurningarnar snúa annars vegar að muninum á ímynd eftir afstöðu svarendahópsins til inngöngu í ESB og eða hvaða stjórn mála flokk hann kys og hins vegar hversu miklu máli áhersluþættir umræðunnar um aðild skipta hann en ekki um ímynd kjósenda almennt eða mikilvægi áhersluþátta sem slíkra fyrir þá. Rannsakendur telja því að rannsóknin veiti vísbendingar um mun á ímynd kjósenda af ESB eftir afstöðu þeirra til inngöngu í ESB og hvaða stjórn mála flokk þeir kjósa, sem og hver munurinn sé á sýn þeirra á þá þætti sem skipa stærstan sess í umræðunni um aðild Íslands að ESB.

Áhugavert gæti verið að greina hvernig bæði fylgjendur og andstæðingar ESB aðildar nýta sér áróðursfræði til að hafa áhrif á ímynd og afstöðu kjósenda.

Einnig mætti rannsaka hvort og þá hvernig ímynd ESB breytist nú þegar ný ríkisstjórn, sem hefur aðra sýn á málefnið en sú fyrri, hefur tekið við völdum og enn fremur hver áhrif þess að fresta viðræðum kunna að vera, sbr. afturköllun á IPA-styrkjum sem áætlað var að veita til ýmissa verkefna á Íslandi.

Heimildir

- Barich, H. og Kotler, P. (1991). „A framework for marketing image management”. *Sloan Management Review*, 32(2), 94-104.
- Bernays, E. (1928). *Propaganda*. New York: Horace Liveright.
- Bruton, J. (2011). *Europe's Credit Crisis Is Also an Identity Crisis*. Sótt 4. apríl 2013 af <http://www.bloomberg.com/news/2011-09-15/europe-s-credit-crisis-is-also-an-identity-crisis-john-bruton.html>
- Björn Bjarnason (2009). *Hvað er Íslandi fyrir bestu? Tengsl Íslands og Evrópusambandsins*. Bókafélagið Ugly ehf, Reykjavík.
- Dóra Sif Tynes (2013). *Með EES samninginn á heilanum*. Sótt 1. júní 2013 af <http://www.ffj.is/blogg/2013/4/24/me-ees-samninginn-a-heilanum.html>
- EFTA Court (2013). Judgement of the Court. *Directive 94/19/EC on deposit-guarantee schemes – Obligation of result – Emanation of the State – Discrimination*. Sótt 19. apríl 2013 af http://www.eftacourt.int/uploads/tx_nvcases/16_11_Judgment_EN.pdf
- Einar Páll Svavarsson (2012). *Endurheimtum fullveldið, göngum í Evrópusambandið*. Sótt 14. september 2012 af <http://jaisland.is/umraedan/endurheimtum-fullveldid-gongum-i-evropusambandid/#.T23Fwj7Uy4>.
- Eiríkur Bergmann (2009). *Frá Erróvísjón til Erru. Allt um Evrópusambandið*. Veröld. Reykjavík.
- Eiríkur Bergmann (2008a). „Hvað breytist raunverulega við aðild, Hver er munurinn á EES og ESB?” Grein í Herðubreið. Sótt 12. janúar 2013.

- Eiríkur Bergmann (2008b). Þjóðernishugmyndir Íslendinga og afstaðan til Evrópu. *Bifrost Journal of Social Science*-2.
- Eiríkur Bergmann (2008c). Óvæfengjanleg sérstaða þjóðarinnar: greining á þingræðum í aðdraganda EFTA-aðildarinnar 1970. *Bifrost Journal of Social Science* -2. Sótt 13. maí 2013 af <http://bjss.bifrost.is/index.php/bjss/article/viewFile/21/45> c
- Europa.eu (á.á.). *Border-free Europe*. Sótt 15. september 2012 af http://europa.eu/pol/singl/index_en.htm
- European Commission (2012). *Public Opinion in the European Union*. Sótt 4. apríl af http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_first_en.pdf, 15.
- Evrópustofa (á.á). *Markmið*. Sótt 10. september 2013 af <http://www.evropustofa.is/um-evropustofu/markmid.html>
- Flokkssþing Framsóknarflokksins (2013). Sótt 11. des. 2013 af <http://www.framsokn.is/stefnan/>
- Heimssýn (2013) *Krónan bjargaði íslensku launafólki frá evrópsku atvinnuleysi*. Sótt 19. mars 2013 af <http://heimssyn.blog.is/blog/heimssyn/entry/1276781/>
- Heimssýn (á.á). *Tölf ástæður til að hafna evrópusambandsaðild*. Sótt 13. september 2012 af <http://heimssyn.is/wordpress/wp-content/uploads/12astaedur.pdf>
- Ingebritsen, C. (1998) *The Nordic States and European Unity*. Ithaca, NY: Cornell University Press
- Já Ísland (2013). *Málið snýst um þig* [bæklingur]. Reykjavík. Já Ísland.
- Keller, K. L. (1998). *Strategic Brand Management: Building, Measuring and Managing Brand Equity*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Landsfundur Sjálfstæðisflokksins (2013). Sótt 11. des. 2013 af https://www.google.is/?-gws_rd=cr&ei=14moUuKdD4q9ygOWzYCoBA#q=landsfundur+sþj%C3%A1lfst%C3%A6%C3%B0isflokksins+2013
- Morgunblaðið (2012). „Makríldeilan í hnotskurn”. Sótt 10. september 2012 af http://www.mbl.is/frettir/innlent/2012/03/24/makrildeilan_i_hnotskurn/
- Ries, A. og Trout, J. (2001). *Positioning. The battle for your mind. Twentieth anniversary edition*. New York: McGraw-Hill.
- Samtök iðnaðarins (2013). *Viðborf almennings til ESB*. Sótt 27. mars 2013 af http://www.si.is/media/althjodlegt-samstarf/4022801_Samtok_Idnadarins_210213.pdf
- Sendinefnd Evrópusambandsins á Íslandi (2011). *Stutt um Evrópusambandið* [bæklingur]. Reykjavík. Sendinefnd Evrópusambandsins á Íslandi.
- Sigmundur Davíð Gunnlaugsson (2012). *Evrópusambandið kastar grimunni í Icesave málinu*. Sótt 1. júlí 2013 af <http://sigmundurdavid.is/evropusambandid-kastar-grimunni-i-icesave-malinu/>
- Sproule, M. J. (1989). *Social Responses to Twentieth-Century Propaganda*. Smith, Ted J. (ritstj.), *Propaganda: A Pluralistic Perspective*. New York: Praeger Publishers.
- Stjórnarráð Íslands (2013). *Stefnufirirlysing ríkisstjórnar Framsóknarflokksins og Sjálfstæðisflokksins*. Sótt 3. júní 2013 af <http://www.stjornarrad.is/Stefnufirirlysing/>
- Útanríkisráðuneytið (2009). Fréttatilkynningar. Sótt 5. mars 2013 af <http://www.utanrikisraduneyti.is/frettir/nr/5043>
- Viðskiptablaðið (2013). *Könnun: Meiriblutinn á móti inngöngu í ESB*. Sótt 21. maí 2013 af <http://www.vb.is/frettir/62154/>.
- Vísir (2012). „Framkvæmdastjórn ESB fær aðild að Icesave”. Sótt 10. september 2012 af <http://www.visir.is/framkvaemastjorn-esb-faer-adild-ad-icesave-malinu/article/2012120429547>
- Vísir (2009). „Rómantísk þjóðernisvitund mun fella evrópusambandsaðild”. Sótt 1. september 2012 af <http://www.visir.is/romantisk-thjodernisvitund-mun-fella-evropusambandsadild/article/2009455809467>
- Vísir (2013). „Flestir vilja klára aðildarviðræðurnar”. Sótt 3. júní 2013 af <http://visir.is/flestir-vilja-klara-adildarviadraedurnar/article/2013130419035>

- Wrenn, B., Kotler, P og Shawchuck, N. (2010). *Building Strong Congregations*. Hagerstown, MD. Autumn House Publishing.
- Þorbjörg Pálmadóttir (2011). *Kostir Íslands utan ESB – Afstaða aðildarandstæðinga*. Óútgefin meistaraþrófsritgerð, Háskóli Íslands, Reykjavík.